

Ettevõtluse toetusmeetmed Riigieelarve Strateegias 2007-2013¹

Anne Jürgenson, Tarmo Kalvet, Rainer Kattel²

Lühikokkuvõte

Eestis viimastel aastatel toimunud muutused on olnud võrdlemisi tüüpilised arenevatele riikidele: kiire ekspordi- ja tarbimispõhise kasvu käigus on vähenenud majanduse tehnoloogia ja oskuste mahukus. Teisisõnu ei ole Eesti senine majanduskasv suutnud luua ebaühtlast arengut piisavalt tasakaalustavat väärtust.

Autorid lähtusid seisukohast, et jätkusuutliku arengu mootoriks on uuenduslikud töötleva tööstuse ja teadmispõhiseid teenuseid pakkuvad ettevõtted. Analüüsimaiks Eesti ettevõtete innovatsioonitõrkeid, viidi perioodil mai-juuni 2005 läbi küsitlus 810 Eesti ressursimahukate, madal-, kesk- ja kõrgtehnoloogiliste tootmisettevõtete ning teadmistemahukaid teenuseid osutavate ettevõtete hulgas. Küsitluse tulemusena selgus, et uuendusi juurutatakse, kuid peamiselt täiustatakse tooteid ja teenuseid ning muude – protsessi-, organisatsiooniliste ja turundusalaste innovatsioonide osakaal on madalam. Probleemiks on vähene arendustegevus, mis ei oleks seotud allhanke tegevusega.

Lisaks tehakse väga vähe koostööd teiste ettevõtetega, mille peamiseks põhjuseks on konkurentsikartus, st kardetakse,

et võimaliku koostöö asemel tugevneb hoopis konkurendi positsioon. Koostöö (ettevõtete vahel; teadus- ja arendustegevusega tegelevate asutustega) puudumist ei nähta ka probleemina ning selle võimaliku positiivset mõju (innovatsiooniga seotud riskide jagamine) ei osata hinnata.

Probleemid, mida ettevõtjad näevad uuenduste ja seega kasvu takistusena (finantseerimine, kvalifitseeritud tööjõud, turu puudumine), vajavad pikaajalisi ning süsteemseid lahendusi või pigem isegi lahenduste kompleksi, mis oleks suunatud Eesti tööstuse süsteemsetele ja struktuurilistele probleemidele. Sisuliselt peab Eesti looma seni puuduva tööstuspoliitika, vastasel juhul ei ole võimalik ka kõrgete majandus- ja ekspordikasvu numbritega leida väljapääsu väga ebaühtlasest siseriiklikust arengust ja luhtuvad ka suur osa tänastest innovatsiooni- ning teadus- ja arendustegevust toetavatest poliitikatelt.

Ülaltoodust lähtuvalt teevad töö autorid ettepanekud EL struktuurivahendite kasutamiseks moel, mis võimaldaks liikuda tööstus- ja teadmistemahukatel teenindusettevõtetel tegevustesse ja valdkondadesse, kus on võimalik tootlikkuse kiire kasv ning ettevõtete vaheline koostöö, mille tulemusena tekivad positiivsed tagasiside mehhanismid.

1 – Uuring on läbi viidud Eesti Kaubandus-Tööstuskoja, Hansapank Eesti ning AS Innopolis Konsultatsioonid toetusel.

2 – Autorid tänavad Riivo Antonit, Heidi Kakkot, Rivo Noorkõivu, Veiko Paalandit, Tarmo Pihli, Heidi Piholit, Siim Raiet, Kristo Reinsalut, Aivar Roopi, Maia Sokki, Margit Suurnat, Marika Tamme ja Andres Võrku abi eest käesoleva töö valmimisel.

Hea lugeja,

Nüüd, mil EL-i struktuurivahendite jagamine on peaaegu iga päev avalikkuse tähelepanu all ning riigilt toetuse küsimine ei tekita ka edukale ettevõttele enam võõristust, on aktiivsematel ja end majanduse arenguga kursis hoidvatel ettevõtjatel tekkinud oma seisukohad ning ootused.

Praegu kavandatakse uusi ettevõtluse toetusmeetmeid aastateks 2007–2013. Paari aasta taguse ajaga võrreldes on olukord väga palju muutunud kõigi osapoolte informeerituse ja oma rolli parema mõistmise poolest. Ametnikel on nii Euroopa Liidu vahendite planeerimise kui ka administreerimise kogemus ning ettevõtjate esindajad teavad paremini, millist tagasidest neilt oodatakse ja kuidas seista ettevõtjate huvide eest konsultatsiooniprotsessis.

Käesolev poliitikaanalüüs tugineb põhjalikule uuringule, mis korraldati ettevõtjate esindajate soovi alusel töötada välja otseselt ettevõtjate seisukohtadel ning ettevõtluse arenguprobleemide äsjasel analüüsil põhinevad ettepanekud. Erasektori niisugune lähenemine poliitika teadmus-

põhisele kujundamisele on murranguline ja väga positiivne areng Eesti poliitika- maastikul.

Kirjeldatud arengute üle tunneb eriti head meelt PRAXIS, kes on juba viis aastat töötanud selle nimel, et poliitika kujundamine oleks rajatud analüüsile, uuringutele ning osalusdemokraatia põhimõtetele.

Uuringu tulemused pakuvad huvitavat lugemist nii otseselt poliitika kujundamises osalejatele kui ka ettevõtjatele. Oleme kindlad, et uuringu põhjal tehtud ettepanekud väärivad rakendamist lähituleviku otsuste kaudu, mis aitab Eesti ettevõtetel üha rohkem konkureerida nii Euroopa kui ka maailma turgudel.

Urmet Lee
PRAXISi direktor

Siim Raie
Eesti Kaubandus-Tööstuskoja direktor

Priit Põldoja
Hansapank Eesti peadirektor

Riivo Anton
AS Innopolis Konsultatsioonid

www.koda.ee

Sissejuhatus

Tööstus oli, on ja jääb vabaturumajanduse peamiseks jätkusuutlikuks arengumootoriks. See on tingitud järgmiste asjaolude kokkulangemisest: asümmeetriline konkurents (konkurendil on sageli raske teada, kuidas üks või teine toode täpselt tehtud on; see aga annab konkurentsieelise) ja võimalik mastaabiefekt (tootmismahude suurenedes tootmiskulud ühe ühiku kohta langevad) loovad tööstuses eelduse suure lisandväärtuse loomisele, kiirele kapitali-, tehnoloogia- ja oskustemahukale kasvule, mis omakorda väljendub suuremas kasumis, kasvavates palkades ja kõrgemas elatustasemes. Kuna mainitud kasv on sageli seotud väga mitmete tarnijate jt koostööpartneritega – keerukamad tooted on peaaegu alati välja töötatud mitme ettevõtte koostöös – siis omab see kasv positiivset tagasiside efekti, tõstes kasumeid, palku jne läbi kogu väärtusahela.³ Samas puudub taoline positiivne arenguring nii teenindus- kui põllumajandussektoris ja seda kahel lihtsal põhjusel: neis sektorites on konkurents peaaegu alati sümmeetriline (näiteks on finantssektoris väga keeruline varjata konkurendi eest mõne teenuse olemust; samamoodi on põllumajanduses nii Tõrvas kui Narvas enam-vähem samad tingimused kartulikasvatuseks) ja mastaabiefekti on peaaegu võimatu saavutada (teller peab iga järgnevat klienti füüsiliselt teenindama; ühest seemnest tuleb alati enam-vähem ühesugune kogus vastavat vilja). Seega on kõik tehnoloogilised ja oskustepõhised konkurentsieelised teenindus- ja põllumajandussektoris kättesaadavad praktiliselt kõikidele turul osalejatele, mis teeb hinnakonkurentsi väga tugevaks ja suure kasvu – ning seega ka kõrge kasumi ja kasvavad palgad – väga keerukaks, kuna kasum liigub tehnoloogia tootjatele. Erandiks on siin muutumas nn teadmistemahukad teenused, mis on sageli seotud infotehnoloogia, disaini ja ettevõtlusteenustega, kus sageli valitsevad tööstusele sarnased tingimused.

Ülalkirjeldatu tõttu on tööstuse arendamine olnud alati riikide edu põhjuseks. Seda on lihtsustanud asjaolu, et tööstuse arendamisel on peamiseks sisendiks olnud inimene ja tema oskused. Viimaseid saab arendada ka väikeriikides ja/või kliimaatilisel ja geograafilisel mitte eriliste eeliste-ga riikides. Edukate riikide majanduspoliitika ajaloost saame välja tuua kompleksi poliitikaid, mida me nimetame kokkuvõtlikult arengupoliitikateks (täna sees mõistes kuuluvad siia alla tööstus-, innovatsiooni-, haridus-, ja teadus- ja arendustegevuse (T&A) poliitika) ning mille eesmärk on olnud võimaldada erasektoril liikuda suure lisandväärtusega kiiresti arenevatesse ning kapitali-, oskuste- ja tehnoloogiaintensiivsetesse sektoritesse. Selleks on vaja: a) oskusi, b) tehnoloogiat, c) kapitali, d) turge. Edukad arengupoliitikad on alati leidnud vastavale riigile õige tasakaalu ülaltoodud nelja elemendi arendamisel vastavalt realselt eksisteerivatele arenguriskidele ja -probleemidele.⁴

Euroopa Liidu struktuurivahendid peavad aitama liikmesriikidel enda arengu valukohti kõrvaldada. Sisuliselt peaksid seega riiklikud arengukavad olema vasta-va riigi arengupoliitikate kirjeldus.

Ülaltoodust lähtub, et tööstus peab ühel või teisel moel olema igasuguse arengupoliitika keskmes. Loomulikult on küsimus selles, kuidas täpselt konkreetsetes riigis tööstust arendada. Käesoleva uuringu eesmärgiks on töötada välja ettepanekud ettevõtluse arengut toetavate võimalike prioriteetide, meetmete ja nende hierarhia kohta 2007-2013 aastateks koostatavas riiklikus arengukavas.

Ettepanekud põhinevad suurema kasvupotentsiaaliga Eesti ettevõtete innovatsioonitõrgete analüüsil, milleks viidi 810 Eesti ressursimahuka, madal-, kesk- ja kõrgtehnoloogilise tootmisettevõtte ning teadmistemahukaid teenuseid osutava ettevõtte hulgas perioodil mai-juuni 2005 läbi küsitlus.

Arengu mootoriks on töötleva tööstuse ning teadmistemahukaid teenuseid pakkuvad ettevõtted.

Uuringu eesmärgiks on teha ettepanekuid ettevõtluse arengu toetamise osas.

Küsitleti 810 ettevõtet.

3 – Erik S. Reinert, The Role of the State in Economic Growth, Journal of Economic Studies, vol. 26, 4/5, 268-326, 1999. Vt eesti keeles eelkõige Erik S. Reinert, „Riigi roll majanduskasvus“, Teadmistepõhine riik ja majandus, Riigikantselei, 2004.

4 – Sealsamas.

78% ettevõtetest on uuendusi juurutanud.

Käesoleva töö esimeses osas käsitletakse küsitluse tulemusi, teises osas tehakse soovitud ettevõtlike toetusmeetmete edasiarendamiseks ning uute meetmete väljatöötamiseks.

teenindusettevõtete seas oli see pisut madalam (75%) kui tööstusettevõtete hulgas (83%).

Küsitatud ettevõtetest juurutas perioodil 2002-2004 enamus uuendusi toodete ja teenuste valdkonnas, kusjuures protsessi-, organisatsiooniliste ja turundusalaste innovatsioonide osakaal oli suhteliselt madalam.

1. Innovatsioon Eesti töötlevas tööstuses ja teadmistemahukates teenustes

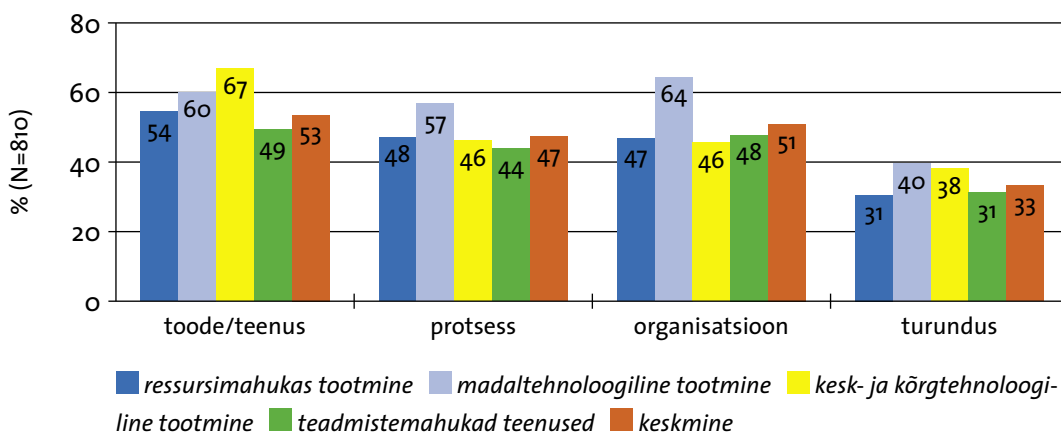
1.1. Ülevaade ettevõtete innovatiivsusest⁵

Uuringust tuli välja, et innovatiivsete ettevõtete hulk küsitluse kaasatute osas on väga kõrge – 78% ettevõtetest vastas, et on juurutanud uuendusi vähemalt ühes valdkonnas (uued tooted-teenused, protsessiinnovatsioon, organisatsiooniline või turundusinnovatsioon), sealjuures

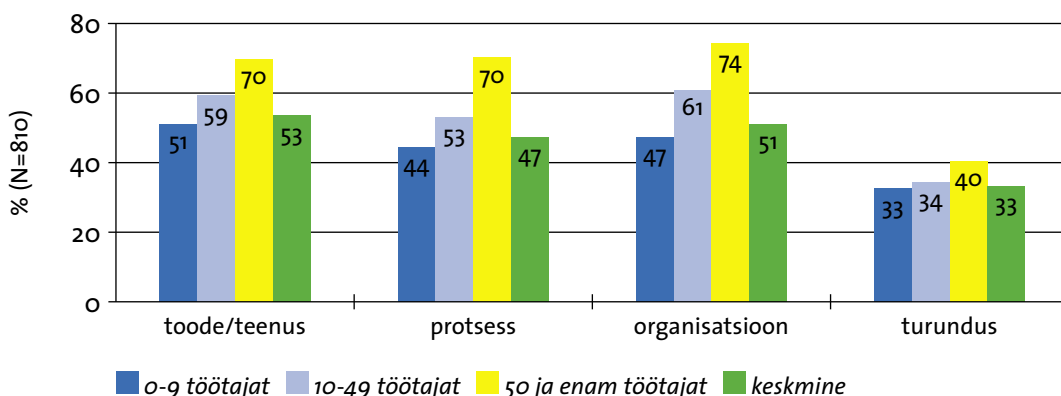
67% küsitatud ettevõtetest kavatses perioodil 2005-2007 arendada vähemalt ühes valdkonnas seniseid uuendusi edasi ning 37% plaanib samuti vähemalt mõnes valdkonnas täiesti uusi uuendusi. Sealjuures võib täheldada tänaste tendentside – rõhuasetus toote- ja teenuseinnovatsioonil ning väiksem tähelepanu protsessi- ja organisatsioonilistel uuendustel – jätkumist.

Vähe tegeletakse protsessi, organisatsiooni ja turunduse uuendamisega.

Joonis 1. Aastatel 2002-2004 uuendusi juurutanud ettevõtete osakaal, tegevusalade ja uuenduste valdkondade lõikes

Joonis 2. Aastatel 2002-2004 uuendusi juurutanud ettevõtete osakaal, suurusgruppide ja uuenduste valdkondade lõikes

5 – Ülevaate uuringu läbiviimisega seotud metodoloogilistest küsimustest leiab uuringu tulemuste täispikast analüüsist Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS koduleheküljelt www.praxis.ee.

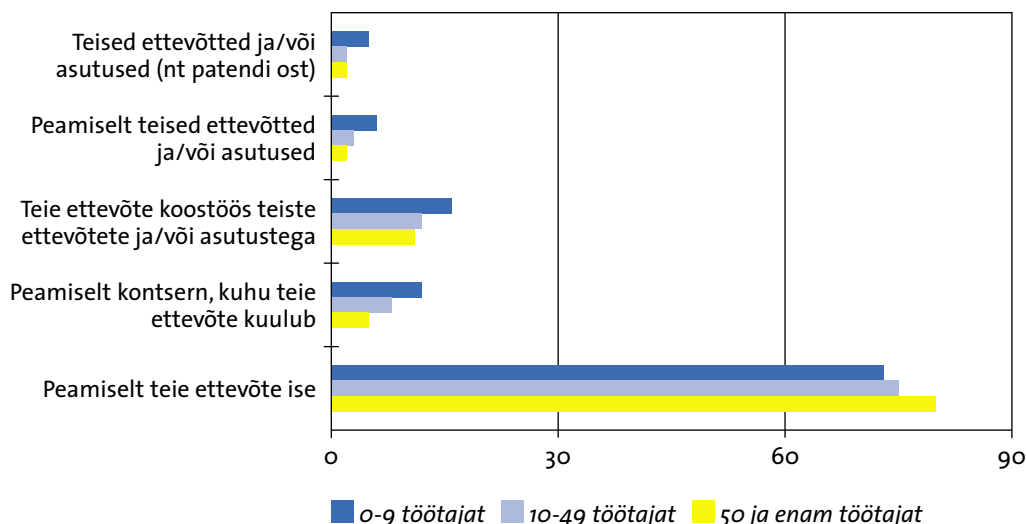
Sarnaselt varem aset leidnud uurimustele⁶ leidis kinnitust asjaolu, et suuremad ettevõtted juurutavad rohkem uuendusi kui väiksed, kusjuures kõige suurema erinevusena pööravad suuremad ettevõtted rohkem tähelepanu organisatsioonilistele uuendustele.

Uuenduste väljatöötajaks oli enamjaolt ettevõtte ise. Suuremad ettevõtted teevad siiski väiksematest ettevõtetest sagedamini uuenduste väljatöötamisel koostööd ka teiste ettevõtete ning asutustega.

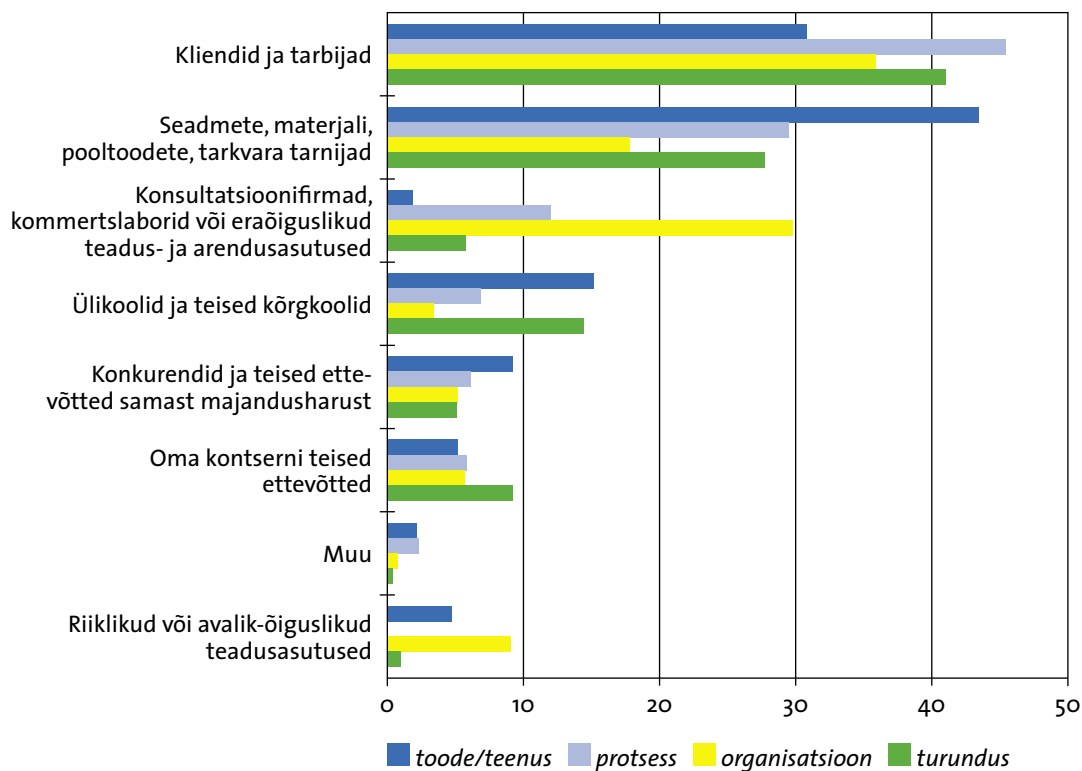
Uuenduste väljatöötamisel tehakse vähe koostööd.

Enamasti olid koostööpartneriteks kliendid ja tarbijad (19%), seadmete, materjali, pooltoodete ja tarkvara tarnijad (20%).

Joonis 3. Aastatel 2002-2004 juurutatud uuenduste väljatöötajad, uuenduste valdkondade lõikes

Joonis 4. Uuenduste väljatöötamise kaasatud koostööpartnerid, uuenduste valdkondade lõikes töötleva tööstuse ettevõtetes

6 – Silja Kurik, Rünno Lumiste, Erik Terk, Aavo Heinlo, Innovatiivne tegevus Eesti ettevõtetes 1998-2000, 2002, www.mkm.ee.

Uuenduste juurutamist finantseeritakse omavahenditest.

Asjaolu, et tarbijate ja tarnijate osakaal innovatsiooniprotsessis on märkimisväärselt olulisem kui teadusasutuste osakaal, kinnitab veelkord, et mõningatel tegevusaladel (nt põllumajandus, tekstiilitööstus, teenused) – Keith Pavitt on nimetanud neid pakkujapoolseteks tegevusaladeks⁷ – leiab suurem osa innovatsioonist nii Eestis kui mujal aset seadmete ja materjalide tarnijate poolt, tehnoloogia kasutajate poolne osalemine T&A-s on üldiselt tagasihoidlik ja patenditaotluste arv väike. Mastaabiefektiga sektorites (nt terasetööstus, masinatööstus) toimub T&A peamiselt suuremates ettevõtetes, kus vertikaalne integratsioon ning uute tehnoloogiate kasutuselevõtt on tihedalt seotud ettevõttesisese oskuste arendamisega. Teaduspõhises tööstuses (nt elektronika, biotehnoloogia) on peamiseks tehnoloogilise innovatsiooni allikaks nii ettevõtete enda kui teadusasutustes tehtav T&A.

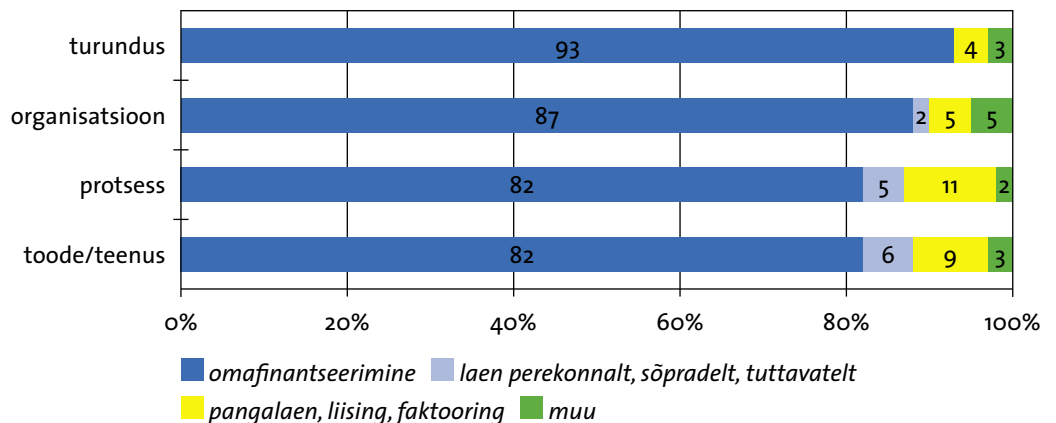
Ettevõtetevahelist koostööd peetakse riskantseks.

Peamiseks innovatsioonide finantseerimisallikaks oli omafinantseerimine, millele järgnes tähtsusega finantssektori toetus ning laen perekonnalt, sõpradelt ja tuttavatelt. Samuti võis täheldada asjaolu, et mida kõrgtehnoloogilisem ettevõtte, seda suurema tõenäosusega viidi projekt ellu omafinantseerimise kaudu. See võib omakorda tähendada turutõrgete eksisteerimist finantseerimise valdkonnas kui ka seda, et uuenduslike projektide jaoks on ettevõtetel omafinantseerimist piisavalt. Samuti ei eelda mitte kõik uuendused (olulisi) investeringuid.

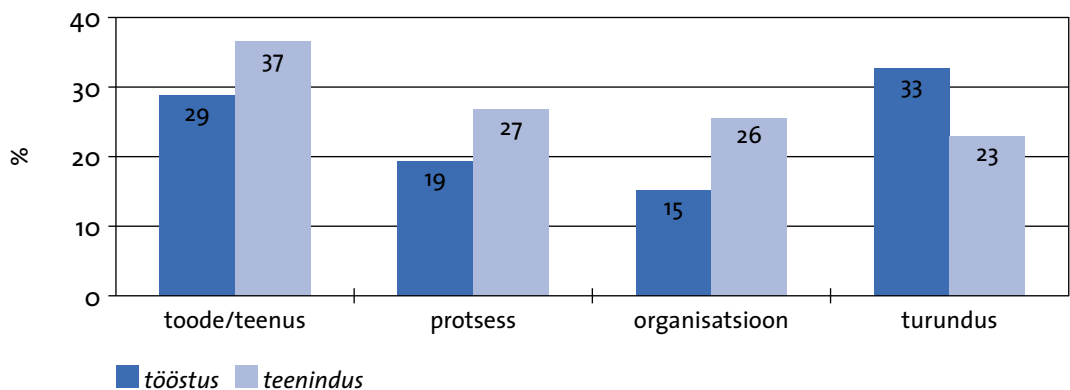
1.2. Põhiprobleemid ettevõtjate nägemuses

Arvestades Eesti ettevõtete väiksust ning Eesti turu suhtelist piiratust, on pikemas perspektiivis väga oluline ettevõtetevaheline koostöö. Paraku on ettevõtetevaheline koostöö tänasel hetkel tagasihoidlik ning

Joonis 5. Uuenduste juurutamiseks kasutatud finantseerimisallikad, uuenduste valdkondade lõikes

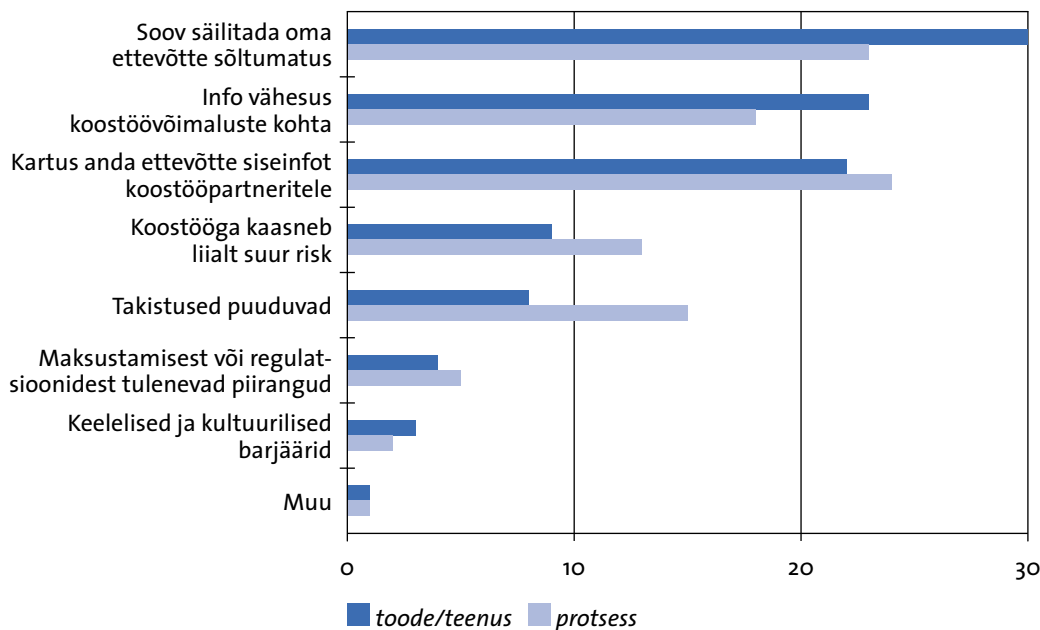

Joonis 6. 2002-2004 aastatel uuendusi juurutanud ettevõtete koostöö kogemused

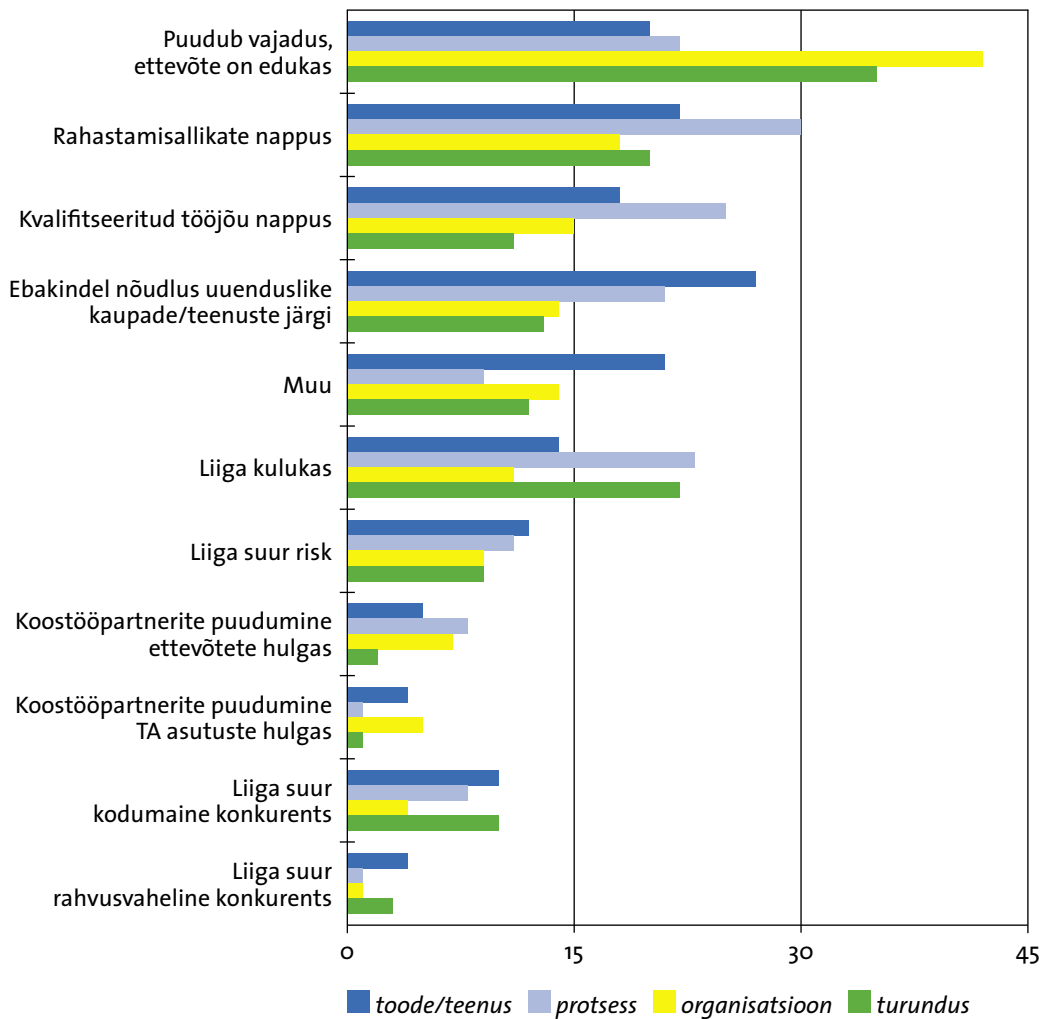

7 – Vt ka Keith Pavitt, Sectoral Patterns of Technical Change: Towards a Taxonomy and a Theory, Research Policy, vol. 13, 343-73, 1984.

Joonis 7. Ettevõtetevahelise koostöö suurimad takistused koostöö kogemustega töötleva tööstuse ettevõtjate hinnangul

Joonis 8. Uuenduste juurutamist takistavad tegurid

Probleemideks jätkuvalt raha ja inimesed.

koostööd pärssivaid tegureid analüüsid ilmneb, et olukord on murettekitav. Koostöö tegemist peetakse liiga riskantseks (info ja sõltumatus) ning koostööd nähakse olulisena ainult kõrgtehnoloogilises sektoris.

Nii nende jaoks, kel jäi uuenduste väljatöötamine pooleli, kui ka nende jaoks, kes ei juurutanud uuendusi, oli **põhjuseks rahastamisallikate nappus, millele järgnes kvalifitseeritud tööjõu nappus ning ebakindel nõudlus uuenduslike kaupade ja teenuste järele.** Seega, küsitlused ettevõtetel ei pelga niivõrd innovatsiooniga kaasnevat kulutusi ja riske; nende elluviimist pärssivad finantsinstrumentide ning hea ettevalmistuse ja kogemustega inimeste nappus.

30% ettevõtetest, kes pole uuendusi välja töötanud, hindas ettevõtte arengut edukaks, mistõttu ei näinudki vajadust innovatiivsuse järele. See toodi argumentiks eriti sageli just turundus- ja organisatsioonialaste uuenduste puudumist põhjen-

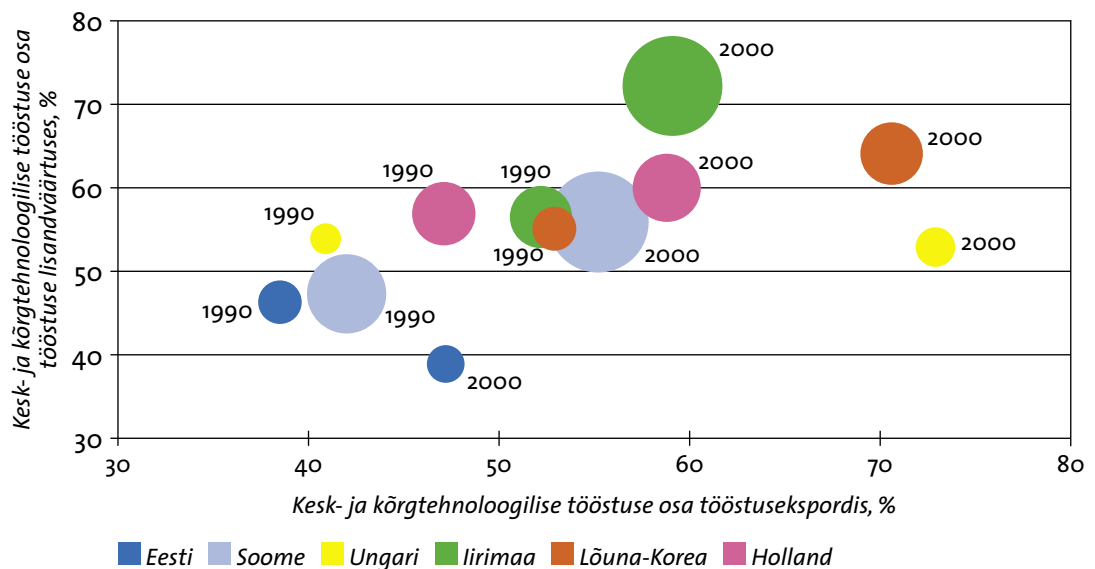
dades. Muude põhjuste hulgas mainiti väga sageli ajapuudust, aga mõned tunnistasid ka ideede ja juhtimisoskuste puudust.

Käesolevas küsitluses osalenud ettevõtete jaoks on seega peamisteks arengutakistusteks uuenduste finantseerimine, katmine tööjõuga ning samas on puudulik ka turg neile uuendustele. Teisisõnu võib ka öelda, et ettevõtetel puuduvad peamised vahendid, millega kindlustada ettevõtte kasv läbi uuenduste – oskuste ja turgude olemasolu –, mis ühtlasi võimaldaks alandada ka uuenduste finantseerimiskulude riski. Need probleemid on suure tõenäosusega olnud omased Eesti tööstuse ja majanduse arengule viimase 10 aasta jooksul, sest just töötleva tööstuse struktuuri muutust jälgides leiame sellele kinnitust. Töötleva tööstuse struktuuri muutumist on võimalik vaadelda teadmiste- ja oskustemahukuse järgi ja siin omakorda on võimalik võtta aluseks kaks laialt kasutatud mõõdupuud: kesk- ja kõrgtehnoloogilise tööstuse osakaalu muutus ekspordis ja lisandväärtuses.⁸ Kol-

30% küsitletutest peavad ettevõtet niigi edukaks.

Joonis 9. Tööstuse ja ekspordi tehnoloogiamahukus ning lisandväärtus elaniku kohta mõningates riikides^{9, 10}

Kera suurus näitab töötleva tööstuse lisandväärtust elaniku kohta, USD, 1990, 2000

8 – Juba aastaid kasutab seda meetodit UNIDO, vt Industrial Development Report 2004. Industrialization, Environment and the Millennium Development Goals in Sub-Saharan Africa. The new frontier in the fight against poverty, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), 2004, <http://www.unido.org/>; Industrial Development Report 2002/2003. Competing through Innovation and Learning, UNIDO, 2003, <http://www.unido.org/>.

9 – Riigid on valitud nii suurusest kui ka arenguastmest lähtuvalt. Eesti ekspordiandmed on aastast 1996-2000.

10 – Allikas: Industrial Development Report 2004. Industrialization, Environment and the Millennium Development Goals in Sub-Saharan Africa. The new frontier in the fight against poverty, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), 2004, <http://www.unido.org/>; autorite arvutused.

manda mõõtmena on vaadeldud ka töötleva tööstuse lisandväärtust elaniku kohta, mis näitab majanduse struktuuri muutuse mõju elanikkonna reaalsele heaolule.

Ajavahemikus 1990-2000 on kaks üleminekuriiki – Eesti ja Ungari – teiste võrdlusriikidega võrreldes oluliselt nõrgemini arenenud.

Ungari on suutnud märkimisväärselt oma kesk- ja kõrgtehnoloogilise töötleva tööstuse osa ekspordis tõsta, ent see ei ole omanud sisuliselt suurt mõju siseriiklikule töötleva tööstuse struktuurile, mis omakorda kajastubki asjaolus, et töötleva tööstuse lisandväärtus elaniku kohta pole 10 aasta jooksul märkimisväärselt kasvanud. Eesti puhul on täheldatav sarnane tendents, kus alates 1996. aastast on kesk- ja kõrgtehnoloogilise töötleva tööstuse osa ekspordis tõusnud, ent samas on osakaal lisandväärtuses langenud. Sarnaselt peegeldub see ka asjaolus, et 1990. aastal oli Eestis toodetud lisandväärtus elaniku kohta suurem kui aastal 2000.¹¹

Soome oli 1990-ndate alguses struktuuriliselt Eestiga võrreldavas positsioonis, kuigi oluliselt jõukam, ent 2000. aastaks oli Soome oma majanduse struktuuri oluliselt parandanud ning selle käigus ka oluliselt tõstnud oma jõukust. Suhteliselt sarnastel positsioonidel asusid 1990. aastal ka Iirimaa, Holland ja Lõuna-Korea, viimane küll oluliselt väiksema lisandväärtusega elaniku kohta. Iirimaa areng on olnud väga muljetavaldav, mis väljendub ka märkimisväärses jõukuse kasvus.

Seega võib väita, et Eesti tööstuse arengule on olnud omane kesk- ja kõrgtehnoloogia osakaalu pidev vähenemine lisandväärtuses, seda põhjustab ilmselt peamiselt Eesti tööstusettevõtete alltöövõtt. Viimane omakorda seletab, miks Eesti ettevõtetel on raskusi turgude leidmisega.

Seega muutub Eesti tööstus üha vähem komplekssemaks, mistõttu väheneb ka koostöö ja selle vajadus. Samas ei ole

suutnud haridussüsteem ja ettevõtted leida head lahendust tööjõu kaasajastamisele ning T&A- ja innovatsioonisüsteem on suunatud eelkõige ülikoolides oleva teadmise komertsialiseerimisele. Viimane on Eesti tööstuse seisukohalt selgelt liiga komplitseeritud. Kõik need probleemid omakorda teevad väga keerukaks uuen- duste finantsriskide maandamise.

1.3. Avaliku sektori toetuste kasutamine

Võrreldes teiste Euroopa Liidu liikmesriikidega toetatakse Eestis ettevõtlust oluliselt tagasihoidlikumalt.

Käesoleva uuringu tulemused näitavad samuti, et nii toetust taotlenute kui toetust saanute osakaal oli sihtgrupi ettevõtete hulgas madal, vastavalt 13% ja 8%.

Peamiselt taotleti ja saadi toetust nn pehmete ja väiksemamahuliste meetmete osas (koolitus, nõustamine, eksporditava koostamine). Arvestades uuringu sihtgrupi profiili, kus on Eesti keskmisega võrreldes enam esindatud suurema käibega ettevõtted ning tööstusettevõtted, kes on võimelised suuremaid toetusi taotlema (infrastruktuuri toetused, T&A toetused) ning välja on jäetud palju väikseid teenindus- ja põllumajandusettevõtteid, kes kasutavad sagedamini just väiksemahulisi nõustamis-, koolitus- ning põllumajandus- toetuseid, on selge, et suuremama- hulised investeringutoetused mõjutavad väga väikest gruppi ettevõtteid.

Muude toetuste hulgas mainiti messi- toetusi, toetusi ISO standardite juurutamiseks, Kultuurkapitali, PHARE, PRIA toetusi, jm.

Peamiste probleemidena on ettevõtjad ettevõtlus- toetuste taotlemise puhul välja toonud taotlusprotsessiga haakuvad admini- stratiivsed takistused - pidevalt muutu- vad reeglid (29%), taotlusprotsessi (51%) ja projekti haldamise keerukus (11%), mis kombineerituna avaliku sektori poolse madala kompetentsiga nõustamisel (17%)

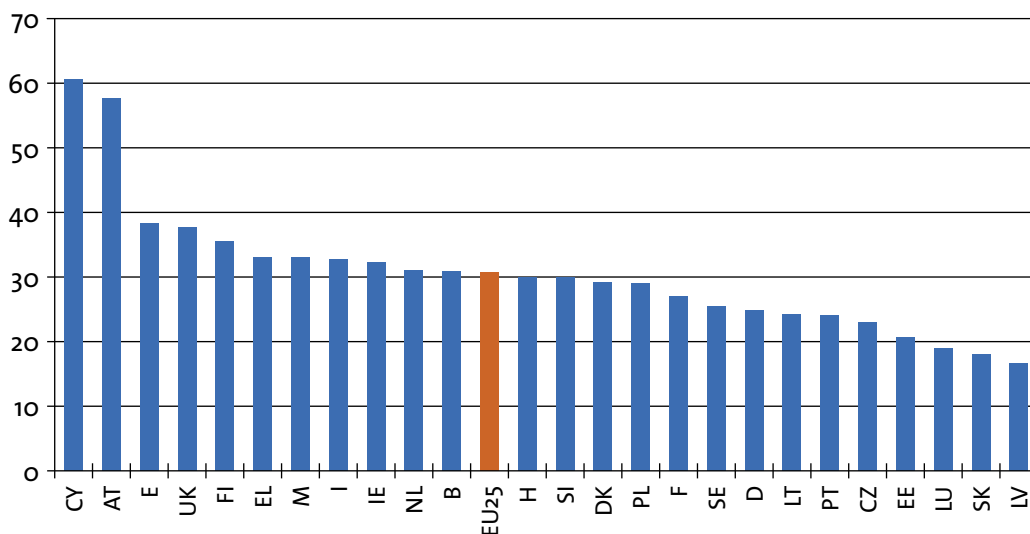
Eesti tööstuse arengule on olnud omane kesk- ja kõrgtehnoloogia osakaalu pidev vähenemine lisandväärtuses.

Ettevõtlus- toetusi saanud ettevõtteid on vähe.

Taotlemise teevad raskeks admini- stratiivsed takistu- sed.

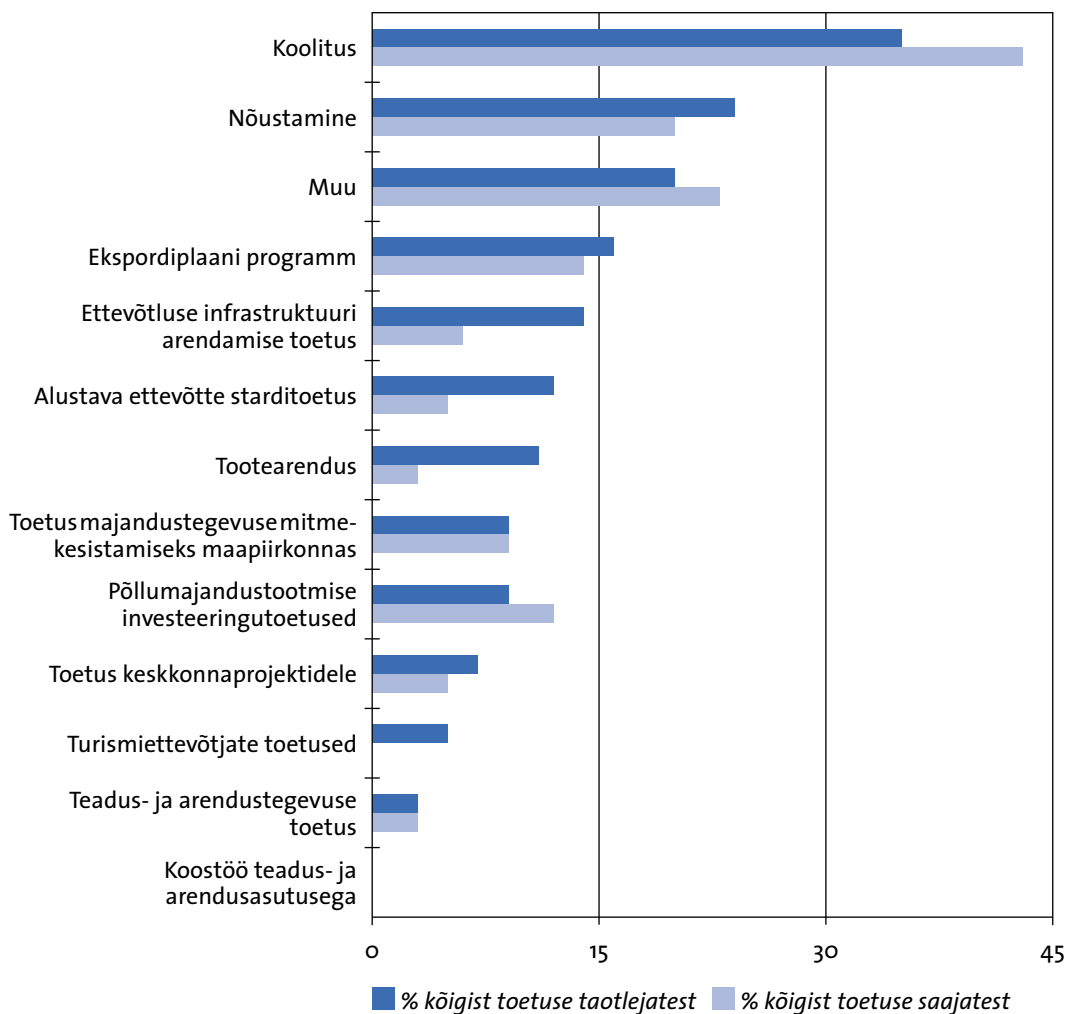
11 – Vt siin pikemalt Marek Tiits, Rainer Kattel, Tarmo Kalvet ja Rein Kaarli, Eesti majanduse konkurentsivõime ja tulevikuväljavaated, Tallinn: Teadus- ja Arendusnõukogu Sekretariaat, 2003, http://www.praxis.ee/docs/TAI_TAN_PRAXIS_2003.pdf.

Joonis 10. Avaliku sektori toetusi kasutanud ettevõtete osakaal innovatiivsetest väike- ja keskmise suurusega ettevõtetest (20-499 töötajat), 2002-2003

Allikas: Anthony Arundel, 2004 Trend Chart Statistical Papers Series, 2004, lk 9.

Joonis 11. Avaliku sektori toetuste kasutamine, toetuste lõikes

moodustabki suurima probleemide kompleksi. Teise probleemide kompleksi moodustab finantseerimisega seonduv – nii omafinantseerimise puudulikkus (28%) kui ka toetuste väike maht (28%). Veel mainiti protsessi aeglust, mistõttu on tegevusi raske kui mitte võimatu planeerida ning teostatavate tegevuste kitsalt piiritletust.

Need, kes toetust ei olnud taotlenud, märkis peamise põhjusena teadmatuse erinevatest toetuskeemidest. Kesk- ja kõrgtehnoloogilised ettevõtted tõid teisest sagedamini põhjusena välja ka sobivate toetuskeemide puudumise.

Ettevõtetest, kes toetust taotlesid, aga seda ei saanud, viis 31% oma projekti ellu (11% neist küll väiksemas mahus), uuenduste juurutamisest loobus 23% ettevõtetest. Paljud alles ootasid taotlustele vastuseid, valmistasid uut projektitaotlust ette või olid projekti elluviimise edasi lükanud.

1.4. Peamised lahendused ettevõtjate nägemuses

Järgnevalt on analüüsitud ettevõtete endi poolt väljapakutud lahendusi probleemide ületamiseks. Kui võrrelda ettevõtete poolt kõige rohkem soovituimaid lahendusi, siis torkab enim silma praktikasüsteemide populaarsus.

Joonisel 14 on toodud aga üldised eelistused koos ettevõtete sooviga vastavaid toetusi lähiajal enda ettevõttele taotleda. Ilmneb, et praktikatoetuse aga ka mitmete teiste toetuskeemide puhul ületab üldine hinnang meetme vajalikkusele soovi seda ise kasutada. Koolituse ja uute seadmete soetamise puhul on tendents aga vastupidine – isegi kui toetust nii vajalikuks ei peetud, ollakse valmis seda oma ettevõttele taotlema.

Mõningate meetmete puhul oli oodatust väiksem huvi üllatav, mistõttu on oluline uurida, kas üldse ja missugused ettevõtete grupid neid meetmeid siiski hindavad:

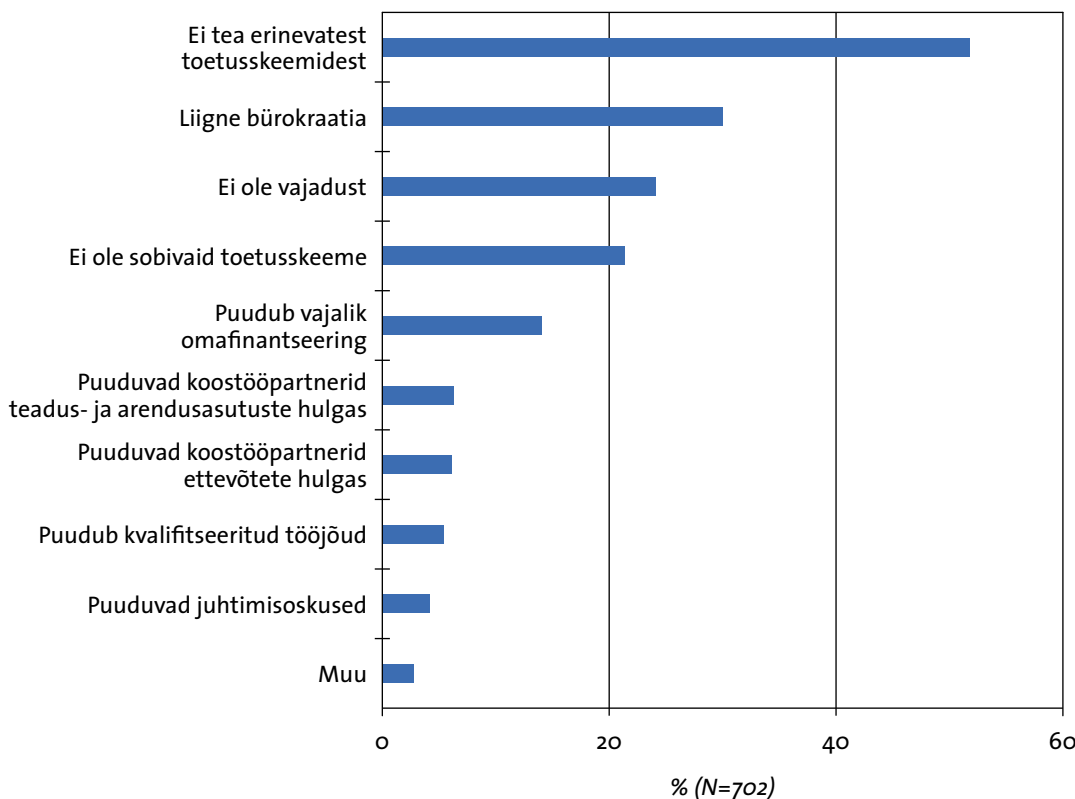
- **Seadmete soetamiseks** mõeldud toetuse puhul on oluline eristada tööstus- ja teenindusettevõtteid, kuna viimased ei oleks ilmselgelt selle meetme oluliseks

Siiani teatakse ettevõtlustoetustest vähe.

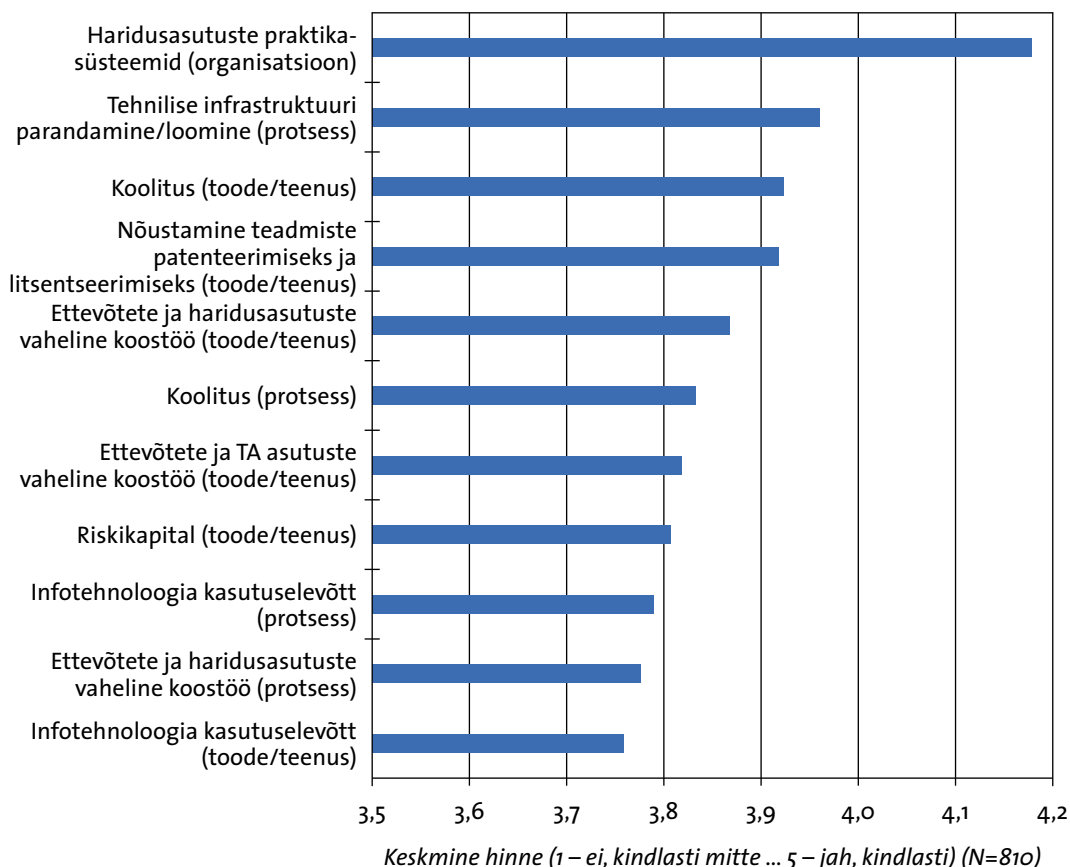
Oodatakse toimivate praktikasüsteemide juurutamist.

Tööstusettevõtteid ootavad rahalist tuge uute seadmete soetamiseks.

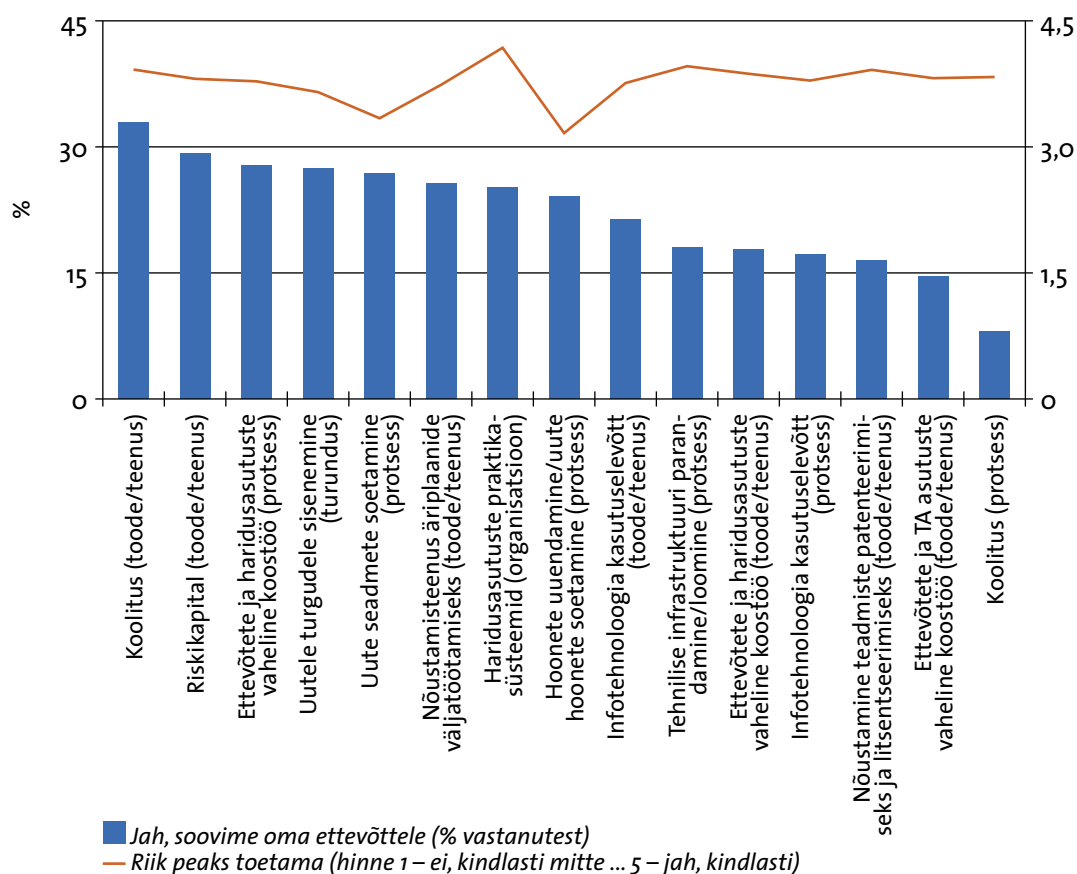
Joonis 12. *Analüüsi sektori toetuste kasutamata jätmise põhjused*

Joonis 13. Enim hinnatud toetusmeetmed

Joonis 14. Enim hinnatud ja oma ettevõttele soovitud toetusmeetmed

sihtgrupiks. Kui keskmiselt on meetme taotlemisest huvitatud 24% ettevõtjatest, siis tootmisettevõtete hulgas on see osakaal 39%. Seega, jättes teenindusettevõtte välja, on toetus uute seadmete soetamiseks oma ettevõttele soovitud meetmete edetabelis ülekaalukalt esikohal (vt joonis 14). Samamoodi poleks teenindusettevõtte ilmselt oluliseks sihtgrupiks ka hoonete uuendamiseks ja tehnilise infrastruktuuri parandamiseks mõeldud toetuste puhul, kuid tööstusettevõtete huvi seadmete soetamise vastu on ka nende meetmetega võrreldes suurem.

- Üldiselt vähepopulaarset **tootearendusinseneride palkamise ja koolitamise** riigipoolse toetamise ideed hindasid enam uuendusi juurutanud ja suuremad ettevõtted.
- Toetust **disainerite palkamiseks ja koolitamiseks** soovisid kasutada enam kesk- ja kõrgtehnoloogilised ettevõtted, kes polnud viimastel aastatel uuendusi juurutanud. Siiski on selge, et huvi selle meetme suhtes on väga tagasihoidlik.
- Toetus **uutele turgudele sisenemiseks** pakub ressursimahukatele ettevõtetele teistega võrreldes pisut vähem ja ülejäänutele vastavalt rohkem huvi. Soovi seda toetust taotleda ilmutasid teistest enam Tallinna ja Harjumaa ettevõtted ning innovatiivsuse seisukohalt viimasel ajal enam uuendusi juurutanud ettevõtted.

Kokkuvõttes väärrib tõenäoliselt kõige enam märkimist asjaolu, et probleemid, mida ettevõtjad näevad uuenduste ja seega kasvu takistusena (finantseerimine, kvalifitseeritud tööjõud, turu puudumine) saavad ainult vähesel määral lahendatud ettevõtjate endi poolt soovitud lahenduste kaudu. Suur osa ettevõtjate soovitud lahendusi on tegelikkuses ühekordsed abitegevused nagu koolitus, uutele turgudele sisenemise ja nõustamise toetus. Need lahendused ei kõrvalda süsteemseid probleeme, mida ettevõtjad ise välja toovad. Erandiks on praktikasüsteemi reform ja koostöö haridusasutus-

tega (mis on sisult väga lähedased) ning tehnilise infrastruktuuri arendamine, mis on kõik oma olemuselt pikaajalised ning süsteemsed lahendused. Samas ei ole ka need lahendused piisavad, vaja on luua lahenduste kompleks, mis lahendaks Eesti tööstuse süsteemseid ja struktuurseid probleeme, milleks on

- teadmistemahukuse vähenemine (komplekssuse vähenemine)
- kvalifitseeritud tööjõu nappus
- turgude puudus
- finantseerimise nappus.

Seega on vaja lahendusi, mis oleksid pikajalised (mitte ühekordsed tegevused) ja lahendaksid ülalmainitud probleeme.

2. Soovitud ettevõtluse toetusmeetmeteks 2007-2013

2.1. Areng, arengupoliitika ja ettevõtluse toetusmeetmed

Eesti majanduse areng viimasel kümnendil on laias laastus järginud samal elatus-tasemel olevate riikide arengut, mida iseloomustab kaks esmapilgul vastandlikku tendentsi: suhteliselt kõrged majanduskasvu numbrid (nii SKP kui ekspordi kasv) ja samas siseriiklikult väga ebaühtlane kasv ja areng (sotsiaalne, regionaalne ja põlvkondlik ebaühtlus). Üldjuhul on seda nii poliitiliselt kui ka teoreetiliselt põhjendatud nn üleminekuperioodi hinnaga, mis tuleb tasuda, et ühiskond tervikuna saaks kiiresti muutuda ja kasvada. Tegemist ei ole ainult viimasel kümnendil levinud arvamusega: selliseid arvamusi leiame ka 50 aasta tagustes debattides.¹² Seega ei ole küsimus peamiselt mitte selles, kas arenevate riikide majandusareng on ebaühtlane, vaid selles, kuidas ja millega seda tasakaalustatakse. Küsimus on selles, kui palju ja millist väärtust on arenev ja kiirelt kasvav majandus loonud tasakaalustamiseks ebaühtlast siseriikliku arengut.

Majanduse poolt loodud väärtus väljendub peamiselt tootlikkuse ja reaalsalga kasvus, mis on omakorda sõltuvuses ma-

Suur osa soovitud lahendustest on ühekordse iseloomuga.

Vaja on pikaajalisi ja kompleksseid lahendusi.

12 – Vt näiteks Albert O. Hirschmann, *The Strategy of Economic Development*, New Haven: Yale University Press, 1958.

Allhange ei soodusta positiivsete tagasiside mehhanismide teket.

jandustegevuses rakendatava tehnoloogia ja oskuste mahukuse ja keerukusega. Ka siin on Eestis toimunud muutused – nagu ülal on välja toodud – olnud võrdlemisi tüüpilised arenevatele riikidele: kiire ekspordi- ja tarbimispõhise kasvu käigus on vähenenud majanduse tehnoloogia- ja oskustemahukus. Teisisõnu ei ole Eesti senine majanduskasv suutnud luua ebaühtlast arengut piisavalt tasakaalustavat väärtust (jooksevkonto puudujääk annab sellest tunnistust). Seega võib senine väga kõrge ekspordi- ja tarbimispõhine majanduskasv säilida ka järgneva 5-10 aasta jooksul ilma, et väheneks siseriiklik ebaühtlane areng; pigem vastupidi, kuna suur osa majanduslikke protsesse on oma olemuselt kumulatiivsed.

Kõrgetasemeline T&A ei pruugi mõjutada asukohamaa majandusarengut.

Kindlasti ei saa neis probleemides lihtsalt süüdistada vabaturumajandust või vabakaubandust kui sellist. Paljud arenevad riigid on täna sarnase dilemma ees¹³ ja sellel on kaks olulist põhjust: 1) paljud kõrge ekspordiga sektorid on arenevates riikides – nagu Eestis – spetsiifiliselt alltöövõtu iseloomuga; see aga tähendab, et need ettevõtted ja sektorid laiemalt ei oma sageli sisuliselt mingisuguseid sidemeid teiste ettevõtete, haridus- ja T&A-asutustega ning majandussektoritega, mistõttu puuduvad praktiliselt igasugused positiivsed tagasiside mehhanismid (st ettevõtete sisuline koostöö), mis on aga tehnoloogia- ja oskustemahukuse kasvu aluseks (tehnoloogia siire, pidev uuenemine, juurde õppimine jne);¹⁴ 2) globaliseerunud majandus, mis muudab hinnakonkurentsi sageli globaalseks ja võimaldab suurtel ettevõtetel üha rohkem allhanke kaudu areneda ja hinnakonkurentsis eelseid leida – seetõttu on väärtusahelad (või klastrid) muutumas üha enam globaalseks ja üha vähem geograafilis-poliitiliselt piiritletuks (mis teeb omakorda ettevõtluse

arendamise siseriiklike poliitikate kaudu keeruliseks); samas tähendab see ka T&A-tegevuse üha suuremat lahti haakumist konkreetsest geograafilis-poliitilisest ruumist. Arengumaadele tähendab viimane, et neis tehtav kõrgtehnoloogiline ja ka kõrgetasemeline T&A ei pruugi omada sisuliselt mingit mõju nende maade majandusarengu iseloomule (tehnoloogia- ja oskustemahukuse kasvule ja ebaühtluse vähenemisele), kuna nendest saadav tulu kandub üle globaalsetele ettevõtetele.

Kokkuvõtvalt tähendab ülaltoodu, et hoolimata suurepärasest majandus- ja ekspordikasvu numbritest, ja miks mitte ka teaduse suurepärasest arengust – mõtleme siin näiteks Eesti biotehnoloogia peale – jääb kogu majanduse ja ühiskonna tootlikkuse ja reaalpalka kasv nõrgaks ja seega ka ebaühtlase arengu vähenemist ei toimu.

Ettevõtluses väljenduvad need probleemid mitte ainult väheses T&A-tegevuses, vaid eelkõige väheses toote- ja protsessiarenduses, mis ei ole seotud allhanke tegevusega (siinses küsitluses ettevõtjate poolt väljatoodud uutele turgudele sisenemise ja finantsvahendite leidmise keerukus on just selle väljenduseks). Seetõttu ei ole ettevõtjatel erilisi kogemusi uute iseseisvate toodete arendamisel ega koostööd selles valdkonnas, samuti on neil keeruline leida finantseerimist, kuna puudub nii tagatiseks olev kapital kui teadmine (kui tuleviku riski vähendav kapital) ning eelkõige vastav kõrgelt haritud inimkapital, kuna viimase leidmine ja palkamine nõuab keskmise Eesti tootja jaoks väga kõrge riski võtmist. Olemasoleva riikliku T&A-süsteemi ja innovatsioonipoliitikatega ei ole keskmisel Eesti tootjal sisuliselt mitte midagi pistmist. Olemasolev haridussüsteem ei tooda mitte töötajaid, vaid inimesi, keda ettevõtlus oma vajadustest läh-

Eestis vähe allhanke tegevusega mitte seotud uuen-duste juurutamist.

13 – Vt ka Shafaeddin, S.M, Trade Liberalization and Economic Reform in Developing Countries: Structural Change or De-industrialization? http://www.networkideas.org/featart/aug2005/De_Industrialization.pdf, 2005.

14 – Heaks näiteks võib siin tuua IBM arengu Ungaris: kui veel mõned aastad tagasi viis IBM arvutitootmist Ungarist Aiasiasse, siis täna liigub IBM tarkvarahooldus Saksamaalt omakorda Ungarisse. Isegi kui Ungari puhul kasutab IBM sisuliselt samu vahepealsed aastad tühjana seisnud (endise suurettevõtte Videotoni) tootmishooneid, siis tööle võetakse uued inimesed ning sidemeid teiste tarkvara ettevõtete või selle valdkonna kõrgharidusasutustega peaaegu ei teki. Ladina-Ameerikast saab hea sarnase näitena tuua Mehhiko nn maquila tööstused (ettevõtted, mis toodavad ainult ekspordiks spetsiifilistes piirkondades; peamiselt on tegemist autotootjatega), kus aastakümnete jooksul pole tekkinud sisuliselt mingeid sidemeid kodumaiste ettevõtetega.

tuvalt ümber õpetab (seda nii praktiliste oskuste kui tehnilise baasi mõttes).

Selleks, et saada ülevaadet täna kasutavateks struktuurivahendite meetmetest, on neid mõistlik vaadelda sissejuhatuses kirjeldatud edukate riikide arengupoliitikate taustal. Edukate arengupoliitikate elemendid on:

- turg (näiteks eksporditoetus, turukaitsetollid, intellektuaalne omand ja selle kaitse, erinevad standardid jne);
- finantseerimine (näiteks maksusoodustused, laenud ja võlakirjad, subsiidiumid jne);
- tehnoloogia ja T&A (näiteks tehnoloogia siirde toetamine; T&A-tegevuse toetamine jne);
- töajõud; haridus (näiteks aktiivsed tööturumeetmed; doktorikoolid jne).

Eesti Riikliku Arengukava (RAK) 2004-2006 meetmete jagunemise põhjal (tabel 1) saab järeldada, et väga vähesel määral on meetmeid, mis toetavad ettevõtete turu suurendamist (st tootlikkuse kasvu) ja finantseerimist. Lisaks on nende kahe valdkonna toetused võrdlemisi ühekordse iseloomuga. Samuti on silmator-kav tehnoloogia ja T&A-toetuste kontsentreerumine kõrgtehnoloogia ümber. Käesoleva küsitluse käigus tõid ettevõt-

ted välja just need samad valdkonnad kui peamised probleemid. Oluline on siinkohal ära märkida, et autorite hinnangul ei paku mitmed peatükis 1.4 ettevõtjate endi poolt välja toodud lahendused pikemaajalist lahendust ettevõtjate innovatsioonibarjääridele. Peatükis kirjeldatud ettevõtete soovitud lahendused on suuresti ühekordse iseloomuga ega lahenda endi poolt väljatoodud põhimõttelisemaid probleeme (rahastamine, kvalifitseeritud töajõud, tehniline infrastruktuur) ning eriti just neid kitsaskohti, mille osas probleemid suurimad on (peatükk 1.2).

Selleks, et leida väljapääs antud olukor-rast, on vaja luua mehhanisme, mis tõstaksid tootlikkust ja seda neis sektorites ja tegevusvaldkondades, kus on 1) võimalik ettevõtete koostöö ning võimalus sünergia tekkimiseks ettevõtete vahel; 2) kõrge kasvupotentsiaal ja 3) tegutsevaid ettevõtteid ning eksisteerivad kasvõi rudimentaarsed teadmised ja oskused. Si-suliselt peab Eesti looma seni puuduva tööstuspoliitika, vastasel juhul ei ole võimalik ka kõrgete majandus- ja ekspordikasvu numbritega leida väljapääsu väga ebaühtlasest siseriiklikust arengust ja järelikult luhtuvad ka suur osa tänastest innovatsiooni- ja T&A- tegevust toetava-test poliitikatelt.

Vähe toetatakse turu suurendamist ja finantseerimist.

Tehnoloogia ja T&A toetused kontsentreeruvad kõrgtehnoloogia ümber.

Tabel 1. Riikliku Arengukava (RAK) 2004-2006 meetmete jagunemine

Turg	• Ekspordiplaani programm • Transpordi infrastruktuuri arendamine • Infoühiskonna arendamine
Finants	• Alustavate ettevõtjate starditoetus • Garantiid
Tehnoloogia ja T&A	• Ettevõtluse infrastruktuuri arendamise toetamine • Ettevõtlusinkubatsiooni programm • Spinno programm • Tehnoloogia arenduskeskuste (TAK) programm • Teadus- ja arendustegevuse infrastruktuuri arendamise programm • Teadus- ja arendustegevuse projektide toetamine
Töajõud	• Töajõu paindlikkust, toimetulekut ja elukestvat õpet tagav ning kõigile kättesaadav haridussüsteem • Võrdsed võimalused tööturul
Haridus	• Koolitustoetus • Nõustamistoetus • Innovatsiooniteadlikkuse programm • Töajõu paindlikkust, toimetulekut ja elukestvat õpet tagav ning kõigile kättesaadav haridussüsteem • Kutse- ja kõrghariduse ning seda toetava infrastruktuuri kaasajastamine

Tööstuspoliitika võimaldab liikuda ettevõtetel kiire kasvu ning koostöövõimalustega valdkondadesse.

Tööstuspoliitika eesmärk on võimaldada liikuda tööstus- ja teadmistemahukatel teenindusettevõtetel tegevustesse ja valdkondadesse, kus on võimalik tootlikkuse (ja seega ka reaalpalga) kiire kasv ning ettevõtete vaheline koostöö (tekivad positiivsed tagasiside mehhanismid). 2007-2013 finantseerimisperioodi ettevõtluse arengule suunatud struktuurivahendeid tuleb kasutada just selliste poliitikate väljatöötamiseks. Üaltoodust lähtuvalt peab Eesti 2007-2013 ettevõtlust toetavad meetmed käsitlema järgnevaid valdkondi:

- **ettevõtjate panus poliitika kujundamisse** peab kriitiliselt ja kiiresti kasvama, kuna sisuliselt kõik ülejäänud lahendused sõltuvad sellest, kui hästi või halvasti suudab Eesti luua ettevõtluspoliitika vahelised regulaarsed ja tege-likkuses toimivad tagasiside mehhanismid; medali teiseks pooleks on avaliku sektori kompetentside oluline kasvata- mine;
- tänane **kutse-, rakendus- ja kõrgkoo- lide praktikasüsteem** peab radikaal- selt muutuma ning see muutus peab haarama endasse ka aktiivsed tööturu

Otsene tagasiside ettevõtjatelt või- maldab tegeleda spetsiifiliste probleemidega.

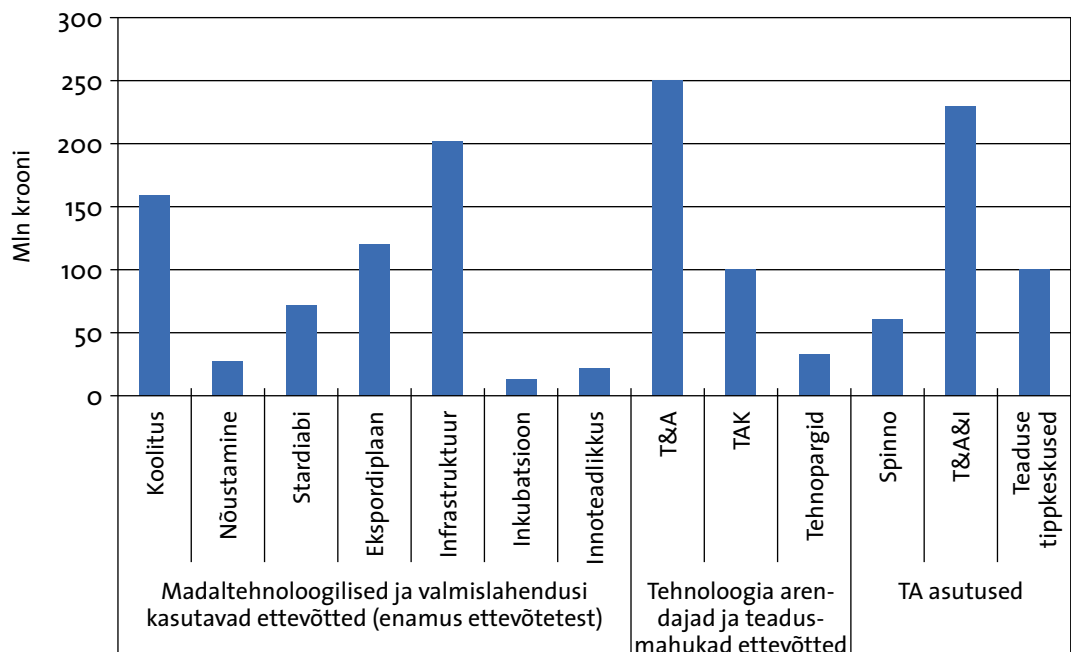
arendamise meetmed;

- **tehnoloogia siire** ehk tehnoloogia (seadmed) ja oskuste (inimesed) sisse toomine ja uuendamine peab olema üks peamisi ettevõtluse toetamise meh- hanisme;
- **võtmevaldkondades** senini puuduvad **tehnoloogiaprogrammid** tuleb luua käsikäes tehnoloogia ja oskuste siirde- ga ja sidustada olemasoleva ettevõtluse võimalike arengutega;
- sisuliselt kõiki meetmeid läbivateks **ho- rizontaalseteks tingimusteks** (st toe- tuse saamise eeldused) peavad olema nii **ettevõtjate omavaheline** kui **ette- võtjate ja haridusasutuste vaheline koostöö**.

2.2. Ettevõtjate panus poliitika kujundamisse

Suur osa ettevõtjaid (54%) arvas, et riik peaks parandama ettevõtjate võimalusi tagasisideks poliitikate ja meetmete ku- jundamisel. Tõepoolest, avaliku sektori poliitikate kujundamine ja koordineerimi- ne on nõrgal tasemel.¹⁵ Ettevõtluse, T&A ja innovatsiooni vallas puudub regulaarne

Joonis 15. Euroopa Liidu fondide toel ettevõtetele ja T&A-asutustele pakutavad meetmed 2004-2006

Allikas: Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium

15 – Vt ka Rainer Kattel ja Tarmo Kalvet, Teadmispõhine majandus ning info- ja kommunikatsiooni- tehnoloogiaalane kõrgharidus: hetkeolukord ning väljakutsed kõrgharidussüsteemile aastani 2008, Eesti Infotehnoloogia Sihtasutus ja PRAXIS, ilmumas 2005.

poliitika hindamine ja koordineerimine, mille tulemusena puudub sisuline ülevaade tänaste poliitika mõjudest, nõrkustest ja tugevustest. Administratiivsel tasandil on probleem vahetasandi puudumises, mis ühendaks üldiste strateegiate (nagu *Eesti Edu 2014, Teadmispõhine Eesti*) ning konkreetsete osakondade ja talituste tegevust.

Lisaks tagaks efektiivne ja kiire ettevõtjalt tagasiside kogumise süsteem selle, et avaliku sektori poliitika kajastaksid paremini reaalse majanduse probleeme. Sealjuures tuleks tagasisidet koguda nii ettevõtjaid ühendavalt organisatsioonidelt kui ka ülejäänud 80% ettevõtjalt, kes kuhugi ei kuulu.¹⁶ Paremini otsene tagasiside ettevõtjalt võimaldaks ka välja töötada spetsiifilisemaid ettevõtluse toetamise ja innovatsioonipoliitika meetmeid, mis oleks senistega võrreldes oluliselt kõrgema kasuteguriga (ettevõtjate hulgas läbiviidavad uuringud mõneti täidavad küll kaudselt sama eesmärgi, ent üldised uuringud ei näita siiski ära spetsiifilisi probleeme).

Siit tuleneb selge vajadus mainitud probleemid komplekselt ümber vaadata ja tuua välja lahendused, mis oleksid 1) konkreetsed ning 2) pikaajalisi ja püsivaid mehhanisme loovad. Vaja on seega mehhanisme, mis peegeldaks kokkuleppeid kahes asjas: 1) kuidas tegeleda arengupoliitika raames konkreetselt reaalsete erasektori probleemidega ja 2) milline peaks olema oluliselt parandatud arengupoliitika kujundamise, hindamise ja koordineerimise mehhanism.

Üheks selliseks mehhanismiks oleks **majandussektorite järjepidev monitoring**. Sisuliselt tähendab see valdkondade ülese ning erasektori ja T&A-asutuste pinnalt moodustatud töögruppide tööd 5-6 sektoris (sisuliselt kogu Eesti majandus oleks jagatud nendesse sektoritesse tehnoloogilise seotuse järgi; neid võib nimetada ka klastriteks), mis tegeleks näiteks igal teisel aastal koostatavate ülevaadetega, mis keskenduks vastava sektori tehnoloogilistele ja oskustega

seotud probleemidele. Selline monitoring peaks võimaluse korral kaasama lisaks Eesti ettevõtjatele ka siin tegutsevate ettevõtete välisomanikke ning olema poliitika kujundamise ja hindamise kohustuslik osa vastavatele ministerele. Samuti peaks selline monitoring oluliselt kasutama tulevikuseire vahendeid. Siit saaksid kõik teised strateegiad ja tegevused – nagu 2007 kehtima hakkav uus riiklik arengukava Euroopa Liidu struktuurifondide kasutamiseks – reaalseid sisendeid näiteks vajaduste kohta muuta midagi õppekavades, kutsekoolide praktikas, T&A-tegevuse projektide rahastamises jne. Need komisjonid võiksid olla Teadus- ja Arendusnõukogu (TAN-i) hallata, mis looks viimasele täiendavaid sisulisi funktsioone. Need töögrupid töötaks omakorda tihedas koostöös näiteks Euroopa Liidu erinevate T&A finantseerimisskeemide (nt 7 raamprogramm) arengutega tegelevate töögruppidega. Siit tekiks seega side Euroopa Liidu T&A rahastamise ning Eesti reaalse majanduse vahel.

2.3. Tänapäevase kutse-, rakendus- ja kõrgkoolide praktikasüsteemide reform

Kui võrrelda meetmeid, mille osas riigilt enim sekkumist oodatakse, siis suur osa ettevõtjaid on välja toonud praktikasüsteemi nõrkuse ning vajaduse vastavaid meetmeid arendada (ptk 1.4).

Ehkki suur osa tudengeid Eestis läheb varakult tööle, ei saa sisuliselt keegi vajalike oskustega inimesi päeva pealt tööle võtta. Tudengite töötamine toimub ilmselt võrdlemisi lihtsatel aladel. Samas puudub ettevõtjail oluline huvi ja vajadus mõneks nädalaks inimest tööle võtta ja teda koolitada, sest see tähendaks lihtsa töö otsimist praktikantidele ja järelvalveks aja raiskamist. Sisuliselt on praktikasüsteem täna ettevõtjale liisariskiks ning ei anna tudengile kuigi palju juurde. Ka siin tuleb luua süsteem, kus nii tudengi kui ettevõtja seisukohast oleks see risk maandatud. Uus praktikasüsteem peaks lähtuma järgnevatest

Majandussektorite järjepidev monitoring oleks väärtuslik sisend strateegilistesse dokumentidesse.

Praktikasüsteem peaks ettevõtja ja tudengi riske maandama.

16 – Eesti väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arengusuundumused. EMOR, 2003.

Uute seadmete soetamise toetamine annaks olulise impulsi töötleva tööstuse kaasajastamisele.

põhimõtetest:¹⁷

- Kutsehariduses peaks praktika moodustama ligi 50% õppetööst, kõrghariduses ligi 25% (kaasaarvatud kraadiõpe).
- Kogu praktikasüsteem peaks olema kaetud kutsestandardite ja tasustamise astmete süsteemiga, mida tudengid peavad läbima.
- Palka makstakse praktika ajal stipendiumina riigi poolt ja kõigile samal astmel asuvatele tudengitele ühe palju. See asetab nii ettevõtjad kui tudengid võrdsesse positsiooni.
- Peale praktikat on tudengil kohustus jääda ettevõttesse tööle kaheks aastaks, seda juhul, kui ettevõtte soovib. Edasiõppimise puhul see ei kehti.
- Selle kahe aasta jooksul makstakse osa tudengi palgast riiklikku stipendiumifondi ning ettevõttel on võimalus igal aastal tudengi teenetest näiteks 6 kuuks loobuda. Viimasel juhul läheb tudeng uuesti riigi stipendiumile kohustusega käia täienduskoolitusel.

Eelpoolkirjeldatud süsteem peaks:

- olulisel määral kokku viima haridussüsteemi ja ettevõtteid,
- olulisel määral motiveerima ettevõtjaid praktikantide kasutamiseks,
- kindlustama tudengitele ajakohase ning tööturul vajalike oskuste saamise ning nende pideva kaasajastamise vähemalt 2 aasta jooksul peale hariduse omandamist,
- kindlustama tudengile töö vähemalt 2 aastaks peale lõpetamist,
- juhtimisskeem peaks kindlustama kõigi osapoolte huvide esindatuse kutsestandardite jms väljatöötamisel,
- samuti vähendab see riigi sekkumise vajadust ja kindlustama sekkumise oluliselt kõrgema kvaliteedi, kuna sisendid peaks olema väga tugevad.

Mainitud süsteem leevendaks olulisel määral ka praktiliste harjutuste ja rühmatöö vähesuse probleemi tänases Eesti kõrg- ja kutsehariduses. See on riigile suhteliselt odav ja jätkusuutlik süsteem, ning sisuliselt viib selline süsteem osaliselt materiaalse baasi kulutused ettevõtetele, kes lihtsalt

läbi praktikasüsteemi oma infrastruktuuri ülikoolidel kasutada lasevad. Sarnastel alustel süsteeme kasutavad näiteks Singapur ja teatud osa Lõuna-Korea tööstusest. Saksamaa jt mandri-Euroopa riikide nn selli-süsteemid, mille rakendamises on just Iirimaa 1990ndatel väga edukas olnud, on olemuselt sarnased süsteemid. Praktikasüsteemid peaksid olema sektoritkesksed ning nende juhtimisskeemid peaksid lähtuma ülalkirjeldatud monitooringust.

Praktikasüsteemi uuendamisel on vaja erilist tähelepanu pöörata aktiivse tööturupoliitika meetmete (eriti täiendus- ja ümberõpe) kaasamisele praktikasüsteemi. Sisuliselt peab siin mõtlema täiendus- ja ümberõppes osalejate kaasamisele praktikasüsteemi. Ainult sellisel moel tekiks ka vanemate põlvkondade reaalne kaasatus kiiresti arenevatesse sektoritesse.

2.4. Tehnoloogia ja oskuste siire

Eesti avaliku sektori meetmed peavad senisest oluliselt enam võimaldama ettevõtetel soetada ja arendada tehnilist infrastruktuuri ja töötajate oskusi. Seda võimaldavad ka tänased meetmed, kuid lisaks T&A-projektide toetamisele ning teede-, elektri- ja veevõrkude arendamisele tuleks oluliselt enam toetada uute seadmete soetamist. See annaks olulise impulsi töötleva tööstuse kaasajastamisele. Selle meetme rahaline osakaal peaks autorite hinnangul kordades kasvama ja samas peavad muutuma ka rahastamise põhimõtted (eelkõige on oluline just koostöö soodustamine).

Samuti peab oluliselt enam rahalisi vahendeid olema suunatud oskuste siirdele ja kaasajastamisele. Eelkõige tuleb siin rõhutada ettevõtetele (nü välismaiste kui kodumaiste) inseneride, disainerite jt palkamise võimaldamist. See võiks toimuda näiteks vastavate töövõtjate palkade osalise katmisena 2-3 aasta jooksul (sisuliselt kõik uued liikmesriigid, va Eesti, kasutavad palkade subsideerimist ESFi vahenditest). Samuti tuleks koolitustoetuse andmist senisest enam fookuseerida ning

Kaaluda tuleks disainerite, inseneride palkamise subsideerimist.

17 – Vt ka Rainer Kattel ja Tarmo Kalvet, Teadmistepõhine majandus ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogialane kõrgharidus: hetkeolukord ning väljakutsed kõrgharidussüsteemile aastani 2008, Eesti Infotehnoloogia Sihtasutus ja PRAXIS, ilmumas 2005, ajutiselt leitav <http://mail.ibs.ee/~tarmo/EITSA/>.

osaliselt seostada kvaliteedijuhtimisega jt vastavate standardite järgimisega.

Nii tehnoloogia kui oskuste siirde ja uendamise finantseerimise põhimõtted peaksid olema oluliselt erinevad täna kehtivast konkurentsipõhisest projektidevahelisest võistlusest. Pigem tuleks soodustada ettevõtete omavahelist ning samuti ettevõtete ja haridusasutuste vahelist koostööd (näiteks osalemine ülalmainitud praktikasüsteemis), lisades toetusmeetmetele vastavad tingimused ja hindamiskriteeriumid.

Näiteid meetmetest, mis soodustavad ettevõtete omavaheliste ning ettevõtete ja haridusasutuste koostöövõrgustike väljakujunemist, võib tuua nii vanadest kui uutest Euroopa Liidu liikmesriikidest.¹⁸

Arvestades, et ettevõtetevahelise koostöö mõte on, nagu uuringust ilmnes, paljudele Eesti ettevõtetele võõras, tuleks tegeleda ka koostöö kasulikkuse ja võimaluste selgitamisega.

2.5. Võtmevaldkondade tehnoloogia-programmid

Teadmistepõhine Eesti 2002 – 2006 lõi Eesti riigile kohustuse arendada välja tehnoloogia-programmid kolmes võtmevaldkonnas (infotehnoloogia, biotehnoloogia ja nanotehnoloogia). Seni ei ole seda toimunud, selle asemel on loodud terve rida horisontaalseid meetmeid (näiteks tehnoloogia arenduskeskused, doktorikoolid, teadlaste mobiilsust toetavad skeemid, T&A-projekte toetav meede jne). Sisuliselt on loobutud igasugusest prioriteetide seadmisest ning kogu arengut suunav tegevus on jäetud valdkondadeülese konkurentsi otsustada. Selliste skeemide positiivne mõju Eesti majanduse arengule saab olla ainult juhuslik, mitte süstemaatiline. Seega tuleks autorite hinnangul taaselustada tehnoloogia-programmide loomine võtmevaldkondades. Tehnoloogia-programmide üheks peamiseks toimimise põhimõtteks peab saama mada- ja kõrgtehnoloogilise ettevõtluse koostöö. Olemasoleva ettevõtluse pikemaajaline arenguperspektiiv saab lasuda ainult võtme-

valdkondade arengus. Kui Eesti ei suuda neis valdkondades nii T&A kui eelkõige olemasoleva ettevõtluse kompetentse lähima 10 aasta jooksul oluliselt kasvatada, siis ei ole jätkusuutlikuks ja ühtlaseks siseriiklikuks arenguks sisuliselt mitte mingit lootust.

Ehkki ettevõtjad indikeerisid ka probleeme mõnes teises valdkonnas (nt finantseerimisinstrumentide puudus, mis läbiviidud intervjuude põhjal seisnes arvelduskrediidi saamise probleem), lahendaks autorite hinnangul eelpoolmainitud meetmete süstemaatiline ja pikaajaline rakendamine ka mitmed turu leidmise ning finantseerimisega seotavad probleemid. Täiendavate spetsiifilistemeetmete vajadus saaks selgust väljapakutud ettevõtjate kaasamise kaudu poliitikakujundamisse.

Kasutatud kirjandus

Eesti väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arengusuundumused. EMOR, 2003.

Hirschmann, A. O. The Strategy of Economic Development, New Haven: Yale University Press, 1958.

Kattel, R., Kalvet, T. Teadmistepõhine majandus ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogiaalane kõrgharidus: hetkeolukord ning väljakutsed kõrgharidussüsteemile aastani 2008, Eesti Infotehnoloogia Sihtasutus ja PRAXIS, ilmumas 2005.

Kurik, S., Lumiste, R., Terk, E., Heinlo, A. Innovatiivne tegevus Eesti ettevõtetes 1998-2000, 2002.

Pavitt, K. Sectoral Patterns of Technical Change: Towards a Taxonomy and a Theory, Research Policy, vol. 13, 343-73, 1984.

Reinert, E. S. Rügi roll majanduskasvus, Teadmistepõhine riik ja majandus, Rii-gikantslei, 2004.

Shafaeddin, S. M. Trade Liberalization and Economic Reform in Developing Countries: Structural Change or De-industrialization? http://www.networkideas.org/featart/aug2005/De_Industrialization.pdf, 2005.

Kõigi meetmetega tuleks soodustada koostööd.

Taaselustada tuleks tehnoloogia-programmide loomine võtmevaldkondades.

18 – Valitud näited on toodud uuringu tulemuste täispika analüüsi lisades, vt Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS koduleheküljelt www.praxis.ee.

Ilmunud:

- 8/2004 Naised-mehed Eesti tööturul: palgaerinevuste hinnang
Autorid: Tairi Rõõm ja Epp Kallaste
- 7/2004 Hariduslik ebavõrdsus Eestis 1959-2000: keskmine õpiaeg ja hariduse Gini koefitsient
Autor: Alari Paulus
- 6/2004 Teadmispõhine majandus ja majandusareng Eestis
Autorid: Tarmo Kalvet, Rainer Kattel, Marek Tiits
- 5/2003 Peretoetuste mõju pereplaneerimisele ja riigieelarvele
Autorid: Reelika Leetmaa ja Andres Võrk
- 4/2002 Digitaalne lõhe Eestis ja selle ületamise võimalused
Autorid: Mari Kalkun ja Tarmo Kalvet
- 3/2002 Eesti arengu alternatiivne hindamine: jätkusuutlikkuse indikaatorid
Autorid: Paavo Eliste, Tiina Joosu, Lauri Luiker, Tea Nõmmann
- 2/2002 Schengeni leppega liitumise mõju Eestile
Autor: Eiki Berg
- 1/2002 Tööjõukulude mõju tööjõu nõudlusele Eesti tööstusettevõtetes
Autor: Janno Järve

Poliitikaanalüüs on Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS väljaannete sari, mille eesmärgiks on analüüsida Eesti sotsiaal- ja majandussektori poliitikaid, juhtida tähelepanu alternatiivsetele valikutele ning innustada avalikku arutelu. Väljaannetes avaldatud seisukohad kajastavad autori või autorite isiklikke vaateid. Väljaannete autoriõigus kuulub Poliitikauuringute Keskusele PRAXIS. Poliitikaanalüüsis sisalduva teabe kasutamisel palume korrektselt allikale viidata.

Poliitikauuringute Keskus PRAXIS on esimene sõltumatu, mittetulunduslik mõttekeskus (*think tank*) Eestis, mille eesmärgiks on toetada analüüsile, uuringutele ning osalusdemokraatia põhimõtetele rajatud poliitika kujundamise protsessi.

Poliitikauuringute Keskus PRAXIS,
Estonia pst 3/5, 10143 Tallinn
Tel. (372) 640 9000, faks (372) 640 9001
Väljaannete tellimine www.praxis.ee
või praxis@praxis.ee